

С. В. Кузьмін, *д. е. н., доцент, професор кафедри міжнародної економіки та економічної теорії Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля*
 Г. Я. Глуха, *к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародної економіки та економічної теорії Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля*

ТРАНСРІВНЕВИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

S. Kuzminov, *Doctor of Science, full professor of Economic Theory and International Economics Department, Alfred Nobel University*
 G. Glukha, *PHD, associate professor of Economic Theory and International Economics Department, Alfred Nobel University*

TRANS LEVEL APPROACH TO EVALUATE ECONOMIC GROWTH

Стаття присвячена розгляду співвідношення показників економічного зростання та економічного розвитку. Обґрунтовано не ідентичність показників зростання і розвитку. Проаналізовано ключові показники економічного зростання та економічного розвитку в Україні. Обґрунтовано думку про відповідність політики зростання короткотерміновим цілям держави, а політики розвитку — довготерміновим цілям. Показано протиріччя між політикою, орієнтованою на зростання, та політикою, орієнтованою на розвиток.

The article compares economic development and economic growth indicators. It has been proved that those are totally different. In addition this problem has been regarded within the context of Ukraine's economy. It has been identified that economic growth is dependent from short term state goals and economic development heavily relies upon long term objectives. The main contradictions within this field have been considered.

Ключові слова: економічне зростання, економічний розвиток, економічна політика.
Key words: economic growth, economic development, economic policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Економічне зростання часто розглядається як кінцева мета і показник зростання ефективності національної економіки. Це призводить до сприйняття ефективності державного управління економікою через призму економічного зростання: економічна політика ефективна, якщо вдається досягти зростання ВВП. Проте завершення підвищувальної фази "хвилі Кондратьєва" у першій декаді 2000-х рр. ставить під сумнів можливість збереження темпів економічного зростання на рівні 1985—2007 рр. У той же час проста відмова від індексу ВВП як від кінцевого показника ефективності дій держави вимагає використання альтернативних індикаторів, якими, на нашу думку, можуть стати показники розвитку.

Однак перехід з показників зростання на показники розвитку ставить наступне питання, яке стосується оцінки ефективності макроекономічної політики на довгих часових інтервалах, а саме, питання про взаємоза-

лежність показників економічного зростання та економічного розвитку. Першим етапом на цьому шляху має бути виявлення відповідностей та відмінностей між показниками розвитку та зростання, чому і присвячена ця стаття.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Методологічні основи економічного зростання та розвитку, їх сутнісні ознаки залишаються у центрі уваги багатьох учених. Вагомий вклад у цей напрям наукових досліджень внесли такі українські та закордонні учені, як В. Геєць [1], Я. Жаліло [2], О. Івашина [3], Б. Кузик [4], Т. Павлюк [5], Л. Проданова [6], Ю. Русіна [7], В. Чаплук [8], Л. Чередниченко [9], Й. Шумпетер [10], Ю. Яковець [4] та ін. Разом з тим, залишаються недостатньо дослідженими аспекти використання показників економічного розвитку та економічного зростання для оцінки ефективності державної економічної політики у її зв'язку з короткостроковими та довгостроковими цілями суспільства.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завданнями дослідження є оцінка ефективності державної економічної політики в Україні на основі аналізу показників економічного розвитку та економічного зростання.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Необхідно сказати, що економічний розвиток залежить від значної кількості факторів. Найчастіше дослідниками беруться до уваги фактори мікро- та макrorівня. Так, Т. Павлюк наголошує, що макро- та мікроекономічні фактори, можуть разом визначати рівень продуктивності та, відповідно, і ступінь розвитку лише підсилюючи та взаємодоповнюючи один одного. "Зокрема, здатність компаній до розвитку та процвітання залежить від різних факторів, у тому числі й від ефективності державних інституцій, досконалості системи освіти та загальної макроекономічної стабільності в країні. У той же час досконале макроекономічне середовище також ще не гарантує успішного розвитку, якщо самі компанії не використовують ефективних методів виробництва товарів й послуг" [5].

Але, на наш погляд, для більш повної системи забезпечення розвитку на рівні національної економіки необхідно враховувати також і фактори мегарівня.

Економічне зростання та економічний розвиток — це процеси, які зароджується на стадії виробництва, мають стійкий характер на інших стадіях суспільного виробництва, що призводить до кількісної та якісної зміни продуктивних сил, збільшенні суспільного продукту за певний період часу і зростання добробуту населення. Сукупність з усіх компонентів економічного розвитку, економічних, соціальних, демографічних, політичних визначає напрям руху суспільства, характер суспільної еволюції у цілому.

Простеження тісної взаємодія показників економічного розвитку розкриває додаткові можливості та дає додаткові інструменти в економічній політиці. Розглянемо зв'язок основних показників економічного розвитку на мікро-, макро- та мегарівнях.

Показники макrorівня, на наш погляд, мають велике значення. Високотехнологічне виробництво та ефективне підприємництво складають фундамент економічного зростання. Результативність праці на макrorівні трансформується у виробництво суспільного продукту. Держава на макrorівні встановлює правила та норми економічної діяльності, які створюють середовище, здатне мотивувати суб'єктів економічної системи діяти належним чином.

Ще один показник економічного розвитку, який є близьким до ВВП на душу населення, — національний доход на душу населення. Показник національного доходу відрізняється від ВВП тим, що не включає у себе амортизацію, непрямі податки та державні субсидії на виробництво й імпорт. Тому він точніше демонструє рівень добробуту населення.

Таким же чином ми отримуємо показники: споживання на душу населення, іноземні інвестиції на душу населення.

Крім того, для оцінки добробуту та рівня життя використовуються показники структури споживчих витрат. Пропорції у структурі споживання можуть свідчити про рівень розвитку економіки. Так, наприклад, переважна частка витрат, що населення витрачає на споживання предметів тривалого користування, на охорону здоров

я, освіту та на заощадження є характерною для високорозвинених країн. Частка витрат на предмети першої необхідності та продукти харчування переважає у країнах з недостатнім рівнем розвитку.

Більшість показників на душу населення найчастіше використовуються у міжнародних співставленнях та рівні світогосподарської системи та є критеріями рівня життя населення у країні або оцінки конкурентоспроможності національної економіки. Вони дають можливість визначити причини відставання розвитку певних країн або чинники, що виводять економіку на нові ступені розвитку.

Методологія оцінки економічного розвитку та зростання постійно удосконалюється, науковці пропонують нові підходи до оцінювання, нові методики та критерії оцінювання. Цікавим є підхід, який використовується у макроекономічному аналізі коли індикатори розраховуються шляхом комбінації та агрегування ряду макроекономічних показників. Наприклад, широко застосовуються індекси суспільного розвитку, у яких відбиваються не тільки показники виробництва і споживання, але і тривалість життя, стан здоров'я, освітній рівень населення. [11]

Один з таких індексів — індекс людського розвитку (індекс розвитку людського потенціалу). Він використовується для порівняльної оцінки рівня життя, писемності, освіти, середньої тривалості життя та інших показників країни. Методика розрахунку індексу була змінена у 2010 р. і зараз базується на таких показниках соціальної політики країни:

- 1) очікуваній тривалості життя при народженні;
- 2) середній тривалості навчання дорослого населення та очікуваній тривалості навчання дітей шкільного віку;
- 3) величини валового національного доходу на душу населення за паритетом купівельної спроможності.

За Доповіддю ООН 2011 р. до країн з дуже високим рівнем розвитку людського потенціалу належать 42 країни. Країни цієї групи характеризуються такими ознаками, як коливання середньої тривалості життя від 78 до 83 років, рівень ВВП на душу населення — від 17 до понад 80 тисяч доларів, тривалість навчання — від 13 до 20 років. До першої трійки увійшли Норвегія, Австралія, Нова Зеландія. Замикають список Польща, Угорщина, Словаччина, Чехія, Естонія, Греція, Барбадос. Україна у 2011 році увійшла у групу з високим рівнем розвитку людського капіталу і посіла 76 місце з 187 країн.

Для порівняння, у 1995 році за ІРЛП Україна займала — 102 місце серед 172 країн, у 2000 році посіла 80 місце; у 2003 році — 75 місце серед 175 країн, у 2004 році — 70 місце серед 177 країн світу, у 2010 році — 69 місце з 169 країн. Колишні сусіди України по Радянському Союзу зайняли кращі позиції у рейтингу: Білорусь (61 місце), Росія (65 місце), Казахстан (66), Азербайджан (67) [7, с. 135].

Знаходження України у групі держав з високим рівнем ІРЛП пояснюється високим показником освіченості населення, який складає 99,7%. За даними Державного комітету статистики України у 2011 р. середня очікувана тривалість життя при народженні підвищується і складає 71,6 років: жінок — 75,88 років, чоловіків — 65,98 років [12].

Тобто відбуваються певні позитивні зрушення стосовно розвитку людського потенціалу в Україні, які

позначились при визначенні Індексу розвитку людського потенціалу (ІРЛП). Проте, Україна відстає від розвинених країн за показниками витрат на населення на сферу здоров'я [7, с. 136].

Індекс розвитку людського потенціалу демонструє, що важливим чинником економічного розвитку є розвиток людського капіталу. Україна належить до тих країн, які мають величезний людський потенціал, тільки його потрібно раціонально використовувати і направляти в потрібне русло.

Щодо демографічної ситуації в Україні то, певні показники є набагато гіршими, ніж у ринково розвинутих країнах. Так, на 1 січня 2013 р. населення України складало 45486,4 тис. осіб, на 1 січня 2014 р. — 45419,8 тис. осіб, відповідно продовжується довгострокова тенденція скорочення населення країни. Частка міського населення на початок 2014 р. склала 69,0% від наявного населення [13]. Намітилась позитивна тенденція у зміні коефіцієнту народжуваності населення: у 2010 р. на 1000 населення він становив 10,8%, у 2011 р. — 11,0%, у 2012 р. — 11,5%.

За оцінками Світового банку за підсумками 2012 року Україна посіла 56 місце серед 146 країн в рейтингу Індексу Економіки знань-2012 з показником індексу 5,73. Це переважно завдяки тому, що країна має високі показники з освіти і підготовленості громадян (21 місце в рейтингу). Для провідних країн світу показник індексу перевищує 8. До першої п'ятірки рейтингу увійшли: Швеція, Фінляндія, Данія, Нідерланди та Норвегія [14].

Індекс Економіки знань розраховується на основі урахування таких основних критеріїв:

- якість стимулювання економіки за допомогою існуючих та нових знань;
- залучення інновацій та нових технологій для вирішення місцевих потреб та створення нових технологічних рішень;
- рівень освіченості та професійної підготовки населення;
- розвиток інформаційної та телекомунікаційної інфраструктури [14].

У середньому, за розрахунками Т. Павлюк [5], за період 2006—2010 рр. бюджетні витрати на соціальне забезпечення та соціальний захист становлять 21%, на охорону здоров'я — 3,1%, житлово-комунальне господарство — 0,2% від загального обсягу видатків державного бюджету. Крім того, що питома вага коштів, що передаються до бюджетів інших рівнів, основне місце серед яких займають витрати саме соціальної спрямованості, в середньому складає 25,3% від загальних видатків. Тобто, загальний розмір соціальних видатків в Україні становить менше 40% від загальних, у той час, як у більшості країн із розвинутою ринковою економікою їх величина знаходиться в межах 60% загального розміру витрат бюджету країни.

Ще одним показником соціальної спрямованості політики економічного розвитку можна назвати частку заробітної плати у ВВП, яка відображає пропорції перерозподілу доданої вартості на користь населення.

Підвищення рівня заробітної плати є важливим чинником як макро-, так й мікроекономічного рівня. У ра-

Таблиця 1. Показники ринку праці в Україні 2002—2013 рр.*

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013***
Середньомісячна заробітна плата (грн.)	1351	1806	1906	2239	2633	3026	3242,46
Мінімальна заробітна плата (грн.)**	430,00	547,50	643,17	888,25	972,25	1098,08	1147,00
Співвідношення між мінімальною та середньою заробітною платою, %	31,83	30,32	33,74	39,67	36,93	36,29	35,37

* розраховано на основі даних [12].

** мінімальна заробітна плата розраховувалася статистичним методом як математичне очікування.

*** дані за 11 місяців 2013 р, розраховано за даними [16].

ціональному підвищенні рівня заробітної плати зацікавлений крім працівника і сам роботодавець, оскільки це сприяє зростанню ефективності виробництва.

Потрібно зауважити, що в Україні частка заробітної плати у загальних доходах населення протягом 2007—2012 рр. перебувала в межах 44,0—42,0%. Такий рівень можна назвати критично низьким (замість гранично допустимих 65%), тобто він не є мотивуючим чинником до високопродуктивної і якісної праці [15].

У таблиці 1 наводяться дані щодо показників середньої заробітної плати та мінімальної заробітної плати, які поступово зростають. Проте необхідно відзначити, що їх рівні суттєво нижчі за аналогічні показники у розвинутих країнах. Крім того, співвідношення між мінімальною та середньою заробітною платою не є оптимальним. Тривожною тенденцією є зменшення цього співвідношення починаючи з 2011 р., що може вказувати на зростання диференціації доходів у суспільстві та відносну незахищеність бідніших верств суспільства [17]. Проведені нами розрахунки показують подальше зниження рівня мінімальної заробітної плати відносно середньої і у 2013 році.

Основними методами, які забезпечать підвищення рівня оплати праці, у т.ч. розміру мінімальної заробітної плати до її справедливого рівня, можуть стати боротьба з нелегальною зайнятістю та тіншовими доходами, разом з проведенням ефективної політики зайнятості. Адже заробітна плата повинна розглядатися як інвестиція в розвиток, і стосовно окремого підприємства, і стосовно економіки в цілому, а не як "акт доброї волі" з боку роботодавця щодо працівника [17].

У середньому показники є корисними при аналізі рівня життя країни, але вони не дають повної картини про ступінь розшарування суспільства, про відрив доходів багатих та бідних верств населення. Співвідношення доходів найбагатших до найбідніших фактично визначає співвідношення можливостей реалізації доступу людей до соціальних благ. Зменшення розриву у доходах сприяє вирівнюванню доходів, непрямо свідчить про зменшення бідності та формування значної частки середнього шару у суспільстві (зрозуміло за умови підвищення середнього рівня доходу, а не його зменшення). Це у свою чергу є ознакою економічного розвитку національної економіки.

За даними Державної служби статистики України співвідношення загальних доходів 20% найбільш та 20% найменш забезпеченого населення (квінтільний коефіцієнт фондів) в Україні у 2010 р. 3,6 р., а у 2011 р. — 2,7 р.

На сучасному етапі головним чинником покращення соціально-економічного розвитку нашої держави є

інноваційний чинник. Без активізації інноваційної діяльності як з боку держави, так і суб'єктів господарювання, неможливо досягти економічного розвитку економіки як джерела для покращення добробуту населення.

Згідно з статтею 34 Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність" держава забезпечує бюджетне фінансування наукової та науково-технічної діяльності (крім видатків на оборону) у розмірі не менш 1,7% ВВП України, проте фактично вони становлять лише 0,4% від ВВП [5].

Проте ситуація з впровадженням технологічних інновацій у нашій країні розвивається не достатньо активно. Згідно з даними Державної служби статистики України протягом 2010—2012 рр. питома вага інноваційно активних підприємств порівняно з попереднім періодом (2008—2010 рр.) дещо зменшилась і становила 20,4%. Лише 5,0% обстежених підприємств займаються технологічними інноваціями (продуктовими та процесовими), 10,4% — лише організаційними та маркетинговими інноваціями (нетехнологічними інноваціями), 5,0% — технологічними і нетехнологічними інноваціями [13].

Здійснювати інновації підприємствам перешкождали численні фактори, а саме відсутність коштів у межах підприємства, занадто високі витрати на інноваційну діяльність, відсутність фінансування з джерел за межами підприємства, домінування на ринку інших підприємств, труднощі знаходження партнерів інноваційної діяльності, незначний попит на інноваційні товари чи послуги, відсутність кваліфікованого персоналу, відсутність інформації про технології, відсутність інформації про ринки [13].

Незначною залишається також кількість підприємств, які впроваджують маловідходні, ресурсозберігаючі і безвідходні технологічні процеси. Відсоток таких підприємств складає близько 11,4% [5].

Важливими показниками макроекономічного рівня, які на сьогодні в Україні, на жаль, не сприяють розвитку економіки здійснюючи деструктивний вплив на діяльність суб'єктів на макrorівні, є низький рівень розвитку інститутів, непорядкованість відносин власності, соціальна та політична нестабільності, значний ступінь тінізації економіки.

Крім вказаних індикаторів макrorівня, які активно використовуються у міжнародному порівнянні країн за рівнем розвитку використовуються також, питоми витрати заробітної плати на одиницю продукції, випуск продукції на відпрацьовану людину-годину, питоми витрати всіх первинних факторів, рівень експортних цін на відповідні види продукції, рівень оптових цін промисловості, рівень витрат виробництва та цін у галузях обробної промисловості. Сукупність перерахованих показників підвищує конкурентоспроможність країни та служить мірилом її економічного розвитку [11].

Проте формування державної макроекономічної політики, на наш погляд, має розглядатися у двох вимірах: короткотерміновому та довготерміновому. Ця необхідність визначається тим, що короткострокові цілі можуть конфліктувати з довготерміновими інтересами суспільства. Так, зростання ВВП на душу населення може досягатися, зокрема виведенням з числа зайнятих працівників з нижчим кваліфікаційним та культурним рівнем. За рахунок цього, як показують приклади вдалої реструктуризації окремих підприємств, іноді вдається підвищити не тільки питоми, але і абсолютні по-

казники випуску продукції. Проте у довготерміновій перспективі така орієнтація на підвищення ефективності загрожує небажаними змінами у структурі населення. Практика показує, що саме серед безробітних спостерігаються найвищі показники народжуваності, у той час як найбільш продуктивні представники середнього класу мають значно менше дітей. Таким чином, батьки, які могли б передати своїм дітям найбільш соціально прийнятні та продуктивні моделі поведінки, через надмірну зайнятість не можуть цього робити, а ті, чия поведінка суспільно менш корисна, мають значно більше можливостей впливати на менталітет майбутніх поколінь. Іншим прикладом такого роду, але вже стосовно іншого типу економічних ресурсів є максимізація видобутку корисних копалин. Країна, що орієнтуватиметься на це, у довгостроковій перспективі програє, оскільки гонитва за видобутком не тільки зменшить ціни, але і призведе до виснаження родовищ, що поставить у майбутньому серйозну проблему перед майбутніми поколіннями.

Поточна економічна політика української держави орієнтована на показники зростання, що є ознакою певної "близькозорості" у формуванні економічної політики на державному рівні. Свідченням цього є перелік статистичних показників, на які спираються та по яких звітують українські урядовці. Серед них практично немає показників економічного розвитку. З одного боку, така поведінка є абсолютно раціональною для окремо взятого функціонера. З іншого боку, такий підхід створює певні перешкоди у досягненні сталого економічного розвитку.

Питання загострюється тим, що час від часу виникає дилема "розвиток або зростання". Наприклад, один з показників економічного розвитку — індекс розвитку людини — включає середній термін навчання члена суспільства. Зростання цього терміну трактується як позитивна ознака. У той же час знаходження людини у навчальному закладі у якості учня, курсанта чи студента, як правило, несумісне з повноцінною трудовою активністю, а значить, призводить до скорочення економічно активного населення, а відтак, і до гальмування економічного зростання. Звичайно, вибір між економічним розвитком та економічним зростанням не є однозначним. Проте держава та суспільство, принаймні, повинні мати на увазі, що таке питання існує і вирішувати його відповідним чином.

ВИСНОВКИ

Таким чином, показники економічного розвитку більш повно відображають кінцеві результати економічної політики на мікро-, макро- та мегарівнях, ніж показники економічного зростання. Але численність показників розвитку робить їх недостатньо зручними для практичного використання, зокрема для реалізації суспільного контролю над регуляторною діяльністю держави, визначення пріоритетів макроекономічного регулювання тощо. Вирішення цих проблем має стати предметом подальших досліджень.

Література:

1. Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи): [за ред. В.М. Гейця]. — К.: Логос, 1999. — 500 с.
2. Жаліло Я.А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: [монографія] / Жаліло Я.А. — К.: НІСД, 2009. — 336 с., іл.

3. Івашина О.Ф. Інституалізація економічного розвитку: [монографія] / О.Ф. Івашина. — Дніпропетровськ: Наука та освіта, 2009. — 283 с.
 4. Кузык Б.Н. Россия — 2050: стратегия инновационного прорыва / Б.Н. Кузык, Ю.В. Яковец. — М.: ЗАО "Изд-во "Экономика", 2004. — 632 с.
 5. Павлюк Т.І. Тенденції соціально-економічного розвитку: мікро та макроекономічний аспект / Т.І. Павлюк. // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. — Вінниця, 2012. — № 3 (69). — С. 162—169.
 6. Проданова Л.В. Економічне зростання й економічний розвиток: методологія і теорія: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: 08.00.01 / Л.В. Проданова; Донец. нац. ун-т. — Донецьк, 2012. — 36 с.
 7. Русіна Ю.О. Індекс розвитку людського потенціалу як стратегічний елемент концепції людського розвитку / Ю.О. Русіна. — К.: Вісник КНУТД. — 2012. — № 2 — С. 133—137.
 8. Чаплюк В.З. Экономический рост в условиях трансформируемой хозяйственной системы: теория и практика: дис. ... доктора эконом. наук: 08.00.01 / Чаплюк Владимир Захарович; [Место защиты: Рос. гос. социал. ин-т]. — Москва, 2007. — 326 с.
 9. Чередниченко Л.Г. Концептуальные основания экономического роста в трансформируемой хозяйственной системе: автореф. дис. на соискание науч. степени докт. экон. наук: спец. 08.00.01 / Чередниченко Лариса Геннадиевна. — Москва, 2004.
 10. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Шумпетер Й. — М.: Прогресс, 1982. — 401 с.
 11. Небава М.І. Теорія макроекономіки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://posibnyky.vntu.edu.ua/makro_ek/122.htm. — Назва з екрана.
 12. Державна служба статистики України. Статистичний збірник. Соціальні індикатори рівня життя населення 2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/metaopus/2013/0134001_2013.htm. — Назва з екрана.
 13. Державна служба статистики України. Експрес-випуск 03.10.2013 р. № 05.3-11/69 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua. — Назва з екрана.
 14. Дробович А. Україна увійшла до сотні країн за Індексом Економіки знань [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nagolos.com.ua/ua/news/9427-ukrayina-uviyshla-do-sotni-krayin-za-indeksom-ekonomiki-znan> — Назва з екрана.
 15. Білоус І.І. Заробітна плата — один з інструментів фінансового забезпечення подолання бідності / І.І. Білоус // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2024>
 16. Середня заробітна плата за регіонами за місяць у 2013 році // Професійна юридична система Мега-Нау [Електронний ресурс] / ПрАТ "Інформтехнологія", 1996-2012. — Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1046.1797.0> — Назва з екрана.
 17. Аналітична записка сторони профспілок з питання про розмір мінімальної заробітної плати на 2013 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ntser.gov.ua. — Назва з екрана.
- References:
1. Geys, V.M. (1999), Transformatsiia modeli ekonomiky Ukrainy (ideolohiia, protyrichchia, perspektvyu) [Ukraine's economic model transformation (ideology, contradictions, perspectives)], Logos, Kyiv, Ukraine.
 2. Zhalilo, Ya. A. (2009), Teoriia ta praktyka formuvannia efektyvnoi ekonomichnoi stratehii derzhavy [Theory and practice to form effective state economic strategy], NISD, Kyiv, Ukraine.
 3. Ivashina, O.F. (2009), Instytualizatsiia ekonomichnoho rozvytku [Economic development institutionalization], Nauka i Osvita, Dnipropetrovsk, Ukraine.
 4. Kuzik, B.N. and Yakovets, Yu. V. (2004), Rossiya — 2050: stratehiya ynnovatsyonnoho proryva [Russia 2050: innovative breakthrough strategy], Economica, Moscow, Ukraine.
 5. Pavlyuk, T.I. (2012), "Social and economic development trends: micro and macroeconomic aspect" VNAU Economic sciences series, Vinnitsa, vol. 3(69), pp.162—169.
 6. Prodanova, L.V. (2012), "Economic growth and development: methodology and theory" Abstract of Ph.D. dissertation, Economic Theory, Donetsk National University, Donetsk, Ukraine.
 7. Rusyna, O.Yu. (2012), Human potential development index as the strategic element of the human development concept, KNUTD publishing, vol. 2, pp. 133—137.
 8. Chapluk, V.Z. (2007), "Economic growth within the transformation of the household system: theory and practice", Ph.D. Thesis, Russian State Social Institute, Moscow, Russia.
 9. Cherednechenko, L.G. (2004), "Economic growth conceptual basis within the transformative economic system", Abstract of D. of Sc. dissertation, Economic Theory, Moscow.
 10. Shumpeter, Y (1982), Teoriya ekonomicheskoho rozvytytia [Economic development theory], Progress, Moscow, Russia.
 11. Nebava, M.I. "Macroeconomics theory", available at http://posibnyky.vntu.edu.ua/makro_ek/122.htm, (Accessed 9 January 2014).
 12. Ukrainian State Statistic Service (1998—2014), "Living standards social indicators for 2012", available at http://www.ukrstat.gov.ua/metaopus/2013/0134001_2013.htm (Accessed 8 January 2014).
 13. Ukrainian State Statistic Service (1998—2014), "Express series published 03.10.2013", available at www.ukrstat.gov.ua, (Accessed 9 January 2014).
 14. Informatsijne ahentstvo Naholos (2014), Ukraine among 100 states with regards to Knowledge Economy Index, available at <http://www.nagolos.com.ua/ua/news/9427-ukrayina-uviyshla-do-sotni-krayin-za-indeksom-ekonomiki-znan/> (Accessed 13 November 2014).
 15. Elektronne naukove fakhove vydannia "Efektyvna ekonomika" (2013) "Wage as the financial instrument to combat poverty", Effective economy publishing, available at <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2024/> (Accessed 16 January 2014).
 16. MegaNau (1996—2014), "2013 Ukraine's average regional salary per month", available at <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1046.1797.0> (Accessed 17 January 2013).
 17. Natsionalna trystoronna sotsialno-ekonomichna rada (2002—2014) "Trade unions analytic remarks regarding 2013 minimum wage", available at www.ntser.gov.ua (Accessed 23 January 2014).
- Стаття надійшла до редакції 03.02.2014 р.*